

Bod zlomu

Cornelis Boogerd

V této studii zkoumáme z různých stran éterné tělo v souvislosti s jeho pedagogickým významem. V běžném každodenním životě není nutné vlastní éterné tělo stále měnit. Lidé mají velmi odlišné éterné konstituce, což je také dobře. Záleží jen na naší individuální volbě, do jaké míry chceme pracovat na vlastním éterném těle a dát této práci charakter soustavné cesty školení. Když se ale éterné tělo stane odborným „nástrojem“, například při práci s malými dětmi, pak je to jiné. Tato práce vyžaduje, abychom si utvořili adekvátní úsudek, při kterém musíme na děti pohlížet z hlediska profesní perspektivy. Situace, do kterých se často dostáváme při práci s dětmi, vyžadují docela jiný přístup, než jaký by člověk mohl chtít nebo pociťovat pouze ze svých potřeb nebo popudů. Je skutečně umění dokázat potlačit vlastní přání a jednat na základě nároků, které si činí určitá situace.

Je mnoho pěkných příkladů, které se odehrávají každý den a ukazují nám, jak se éterné tělo domáhá toho, co vyžadují okolnosti.

- Měli byste ještě chuť hezky tancovat v kruhové hře, ale cítíte, že děti už dovršily hranici soustředění a brzy by je to přestalo bavit. Zastavíte se a zůstanete stát, aby se uklidnily i děti.
- Nebo jste už unavení a chcete spíš trochu zpomalit, ale děti se vesele baví pohybem. Chtějí vaši živou pozornost a zájem. Jak s tím naložíte?

Podobné chvíle můžeme vědomě prožít a zpracovat v různých pohybových cvičeních, která provádíme v pracovních skupinách. Co nastane, když skupina chce něco jiného než ten, kdo ji vede? Jistě se bude pokoušet různými způsoby přece jen přenést na skupinu svoje vlastní tempo. Když se to ale nedaří, vzniká podrážděnost nebo zoufalství. Podobný pocit se dostaví, když nám selže domněnka, že pro všechny musí být zábavné to, co je zábavné pro nás. Když se přesvědčíme, že to neplatí, stejně musíme rezignovat a opustit svůj přístup, což může být zprvu nepříjemné až bolestné. Kruh disponuje svou vlastní silou a není vždy snadné nebo žádoucí, aby vedoucí něco prosazoval. Je ověřeno, že pokud v podobných situacích dokážeme pustit otěže, ať už z vlastního rozhodnutí nebo z nutnosti, mohou se nám otevřít dimenze jiného společného světa. Zdařilý závěr celé situace může být velmi nečekaný a překvapující zjištění, že jiné tempo je nejen zábavné, ale přináší větší otevřenost vůči celku, je příjemné a uklidňující. Ulehčující pocit osvobození od vlastních jednostranností, který se dostaví, bude působit osvěžujícím a oživujícím způsobem. Tento okamžik opuštění vlastních přání nazývám bod zlomu.

V kurzech a pracovních skupinách se našlo několik vychovatelek, které na základě orientace na éternou sféru při našem cvičení získaly jiný postoj k práci s malými dětmi. *Jedna vychovatelka z Nizozemska měla náročnou třídu se sedmnácti dětmi staršího předškolního věku. Tedy mnoho malých já a mnoho sebevědomí. V našem kurzu našla hlubší přístup k vrstvám éterné sféry, ve které našla bod klidu. Poté cítila, že je třeba třídu spíš „ukolébat k spánku“. Proto se musela ona sama držet zpátky, jelikož hlavně ona milovala změny v životě a živost. Tak si také s dětmi cvičila novou orientaci. Zařadila kruhové hry, které obsahují více zdrženlivosti a hodně opakování. Dařilo se to a také dětem to v hlubší životní sféře pomohlo ke klidu. Poté, co dokázala učinit tento vnitřní obrat, se k její velké radosti a překvapení ukázalo, že si to nejlépe užívá ona sama.*

Otázky k vlastnímu zkoumání

- Dokážeme si vzpomenout na některé své body zlomu?
- Najdeme srovnatelné momenty, témata?
- Jak s nimi nakládáme? Dovedeme snadno opouštět své záměry?
- Jaké máme zkušenosti, kdy se nám to podařilo?

K tomu ještě jeden vlastní příklad:

Nedávno jsem zašel do supermarketu. Chtěl jsem rychle nakoupit pár věcí. Byl ale pátek odpoledne a u pokladen stála dlouhá fronta lidí s plnými vozíky. Toho jsem se trochu lekl. Předě mnou v řadě stála maminka s holčičkou, asi dvouletou, která seděla v sedátku vozíku. Dítě něco zašeptalo mamince. Ta mu odpověděla, že se ten pán lekl té dlouhé fronty, a proto se dívá trochu nazlobeně. „Oj,“ pomyslel jsem si, „co to na to dítě vyzařuje?“ Bylo mi v tu chvíli jasné, že má nespokojenost byla zcela nesmyslná, fronta se díky ní nezmenšila. Ta holčička mi také dala příklad jiného pohledu. Žila zcela v přítomném okamžiku. Všechno kolem jí bavilo. Rozhodl jsem se následovat její příklad. Nejdříve jsem se na ni podíval trochu přátelštěji. Navázal jsem kontakt a následoval legrační „rozhovor“. Zapomněl jsem na čas a spěch. Najednou přišla nová pokladní a maminka i já jsme se mohli ihned posunout k volné pokladně. Byli jsme rychle obslouženi, ale já jsem byl vděčný hlavně za svou proměněnou náladu a pohled.

Tento příklad ukazuje, jak na sebe mohou působit vnitřní a vnější skutečnosti. Uděláme-li vnitřní obrat, pak svět vypadá jinak a mohou se dít zázraky, každý den znovu.

Bod zlomu ve třídě mateřské školy

Podobný bod zlomu může zažít nejen vychovatelka, ale také děti, které ovšem ještě nejsou schopny s ním samostatně a vědomě zacházet. Platí to nejen pro jednotlivé individuality dětí, ale také pro třídu jako celek. Je to fascinující zážitek, když se celá skupina dětí dokáže vnitřně obrátit podle smyslu dané situace.

Jeden příklad:

Jedna vychovatelka v Nizozemsku zařadila ve své třídě kruhovou hru, kterou jsme předtím cvičili v kurzu. Někteří kluci protestovali: „To je hloupé“, a nechtěli se zprvu účastnit. Vychovatelka ale vytrvala a pomalu vznikala klidná atmosféra, která se dětem líbila. Dokonce i ti nároční chlapci se nadšeně přidali. Po nějakém čase jeden z nich na vychovatelku zavolal: „To je skvělý, že jo?“

Je otázkou, proč taková atmosféra vznikla právě při téhle kruhové hře, a nikoli při jiných. Částečně to může být dotyčnou hrou přeloženou z češtiny. Má jemnou snivou atmosféru, ale přesto v ní lze mnohé zažít, je dobře vyvážené. Jiným důvodem může být samotná změna ve vychovatelce, našla nyní jiný přístup.

Bod zlomu se může objevit také úplně jiným způsobem. Jedna vychovatelka z Česka vyprávěla:

„Když jsem vzpomínala, kdy jsem zažila nějakou mimořádnou kruhovou hru, vybavila se mi následující situace. Hráli jsme s dětmi hru, ve které je v určitý moment přerušen kruh. Byla jsem v čele zavírající se spirály. V určitou chvíli jsem tedy byla uzavřena uprostřed. Jedna čtyřletá holčička se uvolnila z řady a chytila se chvostu skupiny. Najednou převzala vedení. S ohromnou silou nyní táhla celou skupinu za sebou do prostoru. Protože jsem stála uprostřed, nemohla jsem nic dělat. Musela jsem provést vnitřní obrat a situaci popustit, musela jsem se nechat vést. Najednou jsem se sama stala chvostem! Přesně v okamžiku, kdy už hrozilo, že se řada roztrhne, jsem mohla holčičku zase chytil za ruku, a tak se znovu utvořil kruh, ve kterém se hra uklidnila. Z chvíle nejistoty a nečekané iniciativy byla nakonec veliká radost. Hra tím byla napínavější. Skončila opět v kruhu, což přineslo uspokojení. Já jsem tady musela dvakrát obrátit svůj vztah ke skupině.“

Tím, že vychovatelka následovala skupinu a v příhodný moment opět převzala vedení, udělala dvojí vnitřní obrat. Tak vyvolala vznik velmi intenzivního pohybu organismu. Když hru přerušila, pohyb by se nedostavil. Jiná vychovatelka z Česka vypráví:

„Občas se dostanu do bodu, kdy jsem zoufalá, protože to nejde, jak bych si přála. Takový moment jsem zažila, když jsme jednou po hře měli uklízet a vlastně už na to bylo pozdě. Byl to velký chaos a děti nechtěly pomáhat. Nevěděla jsem, co dělat. V tu chvíli se ve mně něco změnilo. Opustila jsem svůj stres z pocitu, že už stejně nemůžu nic zachránit. Vzala jsem hračku, která ležela nejbliže, a začala jsem sama uklízet. Ve třídě se změnila nálada. Děti se uklidnily a s velkým nasazením začaly pomáhat. Během krátké chvíle leželo všechno na svém místě.“

Prožít bod zlomu tedy znamená:

1. opustit staré představy, očekávání a pocity;
2. otevřít se tomu, co nově vzniká;
3. nově přijmout požadavky situace.

Výsledky tohoto postupu budou tím účinnější a léčivější, čím vědoměji budeme postupovat. Tento pohyb znovu-spojení jsme v kapitole o kruhových hrách nazvali religii.* Z tohoto pohledu to není jen přijímání něčeho neznámého. Abychom na základě vnitřní zkušenosti a bdělosti vystavěli nové mosty, je nutné naše velmi aktivní nasazení. To se může znovu stát v každé situaci.

Otázky k vlastnímu zkoumání

- Zažíváme ve třídě body zlomu?
- Dokážeme je přesně popsat?
- V jakých okamžicích se odehrávaly?
- Mají tyto momenty tematickou spojitost?
- Jak je prožíváme jako vychovatelky?
- Co to udělalo se skupinou?

Děti a bod zlomu

Podobné situace ještě nemohou děti samy zvládat a potřebují pomoc okolí, protože jsou na okolí odkázány a důležité rozhodnutí neleží většinou na nich. Zažijí tak několik bodů zlomu každý den, například jsou najednou vytrženy ze hry, protože hodiny říkají, že už není čas, nebo s námi musejí jet autem na nákup jen proto, že nemohou doma zůstat samy. Je nekonečně příkladů, kdy jsou děti nuceny podřídit se nárokům dospělých. Zároveň je třeba připomenout, že děti nedokážou ze svého jasného sebevědomí utvořit nová spojení, jako to umí dospělí. Stále se musejí přizpůsobovat nové situaci. Samozřejmě je správné, že rozhodují dospělí. Ale do jaké míry jsou při tom respektovány potřeby dítěte? Když může člověk rozhodovat, svádí to k upřednostnění vlastní potřeby. Tato zodpovědnost s sebou ale přináší možnost nakládat s vlastními body zlomu. Jinými slovy - vyžaduje to schopnost zvážit své zájmy a potřeby dítěte a nalézt mezi nimi rovnováhu. Jestliže naše zájmy příliš převažují v neprospěch dítěte, je to pro ně silně zatěžující. Jako protiváhu k uspěchanému životu se všemi vjemy, svody a návnadami dnešní doby potřebují děti větší pochopení právě proto, aby byly později schopny také vědomě zacházet s body zlomu ve svém životě. Nebudeme-li u dítěte respektovat prostor k učení a budeme potlačovat jeho důvěru ve vlastní úsudek, bude tyto vlastnosti jen obtížně získávat.

To neznamená, že se dětem musí vyhovět ve všem, co chtějí. Jasně rozhodnutí jim může pomoci překonat vlastní blok. Jeden příklad matky v Česku:

- Relegere = znovuzapojení. Pozn. aut.

„Byli jsme na návštěvě u babičky, u které moje dcera přenocovala. Dítě pak nechtělo s námi zpátky, chtělo tam zůstat. To ale nešlo. Dívka byla rozladěná, stále opakovala své přání a zlobila se. V autě na zpáteční cestě najednou propukla v pláč. Plakala delší dobu a pak náhle ztichla. Její nálada se úplně změnila. Byla nezvykle pozitivní, otevřená a nápomocná a těšila se domů.“

Dítě cítilo, že rozhodnutí o návratu domů bylo správné, a nakonec pocítilo vděk za to, že mu matka dala oprávněnou jistotu. Někdy je zapotřebí dítěti pomoci z jeho posedlosti. Důvody, proč dítě uvízne v určitém postoji, bývají různé.

Uvádíme zde dva důležité prvky:

1. Dítě je do značné míry poháněno vitálními silami vlastního organismu, které mohou někdy působit až nátlakově. Pak nejde o to, že dítě zlobí, ale že svými zlostnými projevy vlastně volá o pomoc. Je to podobné, jako když nás bolí břicho, když nám něco jaksi nesedne, když najednou musíme na záchod; pak nemůžeme dělat, jako by se nic nedělo.

2. Tím, že vyšší články bytosti dítěte ještě nejsou zrozeny, je dítě stále silně závislé na svém okolí, které do značné míry imituje a které je z velké části také ovládá, manipuluje s ním. Odvedením pozornosti od tohoto okolí nebo změnou prostředí či přenesením dítěte do jiné místnosti můžeme proto u malých dětí hodně dosáhnout. Je také velmi důležité vědět, zda v okolí nejsou zatěžující vlivy, které porušují rovnováhu dítěte.

Situace, ve které se dítě ocitne, může mít na ně velmi silné účinky. Jak mu můžeme pomoci, aby ji „opustilo“? Rudolf Steiner popisuje způsob*, který umožní takový nežádoucí stav prolomit. Dítě, které se takto dostalo mimo sebe, můžeme uchopit za paže a držet je delší čas v klidu. Nastane okamžik, kdy se dítě přestane zmítat a neklid bude překonán: nastane bod zlomu. Možná budou následovat slzy, ale dítě bude vděčné za osvobozující pocit. Jedna vychovatelka velmi malých dětí v Nizozemsku vycházela právě ze svého citu:

„Měla jsem ve třídě velmi neklidného chlapečka, se kterým jsem si často nevěděla rady. Když už hrozilo, že bude zase bez sebe, pevně jsem ho k sobě přitiskla a nepustila ho. Po nějakém čase se něco prolomilo a on začal zase klidně dýchat. I když se mu to možná nejdřív nelíbilo, mám přesto pocit, že mu to udělalo dobře a že mi za to byl vděčný.“

V podobných případech je důležité vědět, v jakých poměrech a vztazích žije dítě doma a zda má vymezeny dostatečné hranice. Jak s ním doma zacházejí tělesně? Možná právě na tělesné úrovni hledá vnitřní oporu, kterou postrádá, jestliže v něm příliš brzy oslovujeme jeho intelekt. V takovém případě dítě nenachází klid, aby se mohlo opřít o vlastní tělesnost. Proto je právě v prvních letech života dítěte tak důležitý vztah s rodiči a mezera v této oblasti se odráží v nejistotě dítěte ve vztahu k vlastní tělesnosti. Neklid, který to s sebou přináší, má později následky v tom, že dítě omezuje v pozdější schopnosti soustředění a v jeho otevřenosti vůči okolí.

Otázky k vlastnímu zkoumání

- Vnímáme body zlomu u dětí?
 - Ve kterých momentech se odehrávají, kterých témat se týkají?
 - Kdy dětem tyto body pomáhají?
 - Kdy se nedostavuje žádný pozitivní obrat?
 - Čím to je způsobeno?
 - Kdy jako vychovatelky způsobujeme body zlomu?
- Kdy se to stalo na základě pedagogického uvážení?
- Kdy k bodu zlomu došlo na základě naší potřeby dospělých?
 - Jak v obou případech dítě vnímáme a přijímáme?
 - Co vzniklo potom?

* Léčebně-pedagogický kurz. GA 317, Studium Anthroposofické společnosti, Písek 2001. Pozn. vyd.

Džbán

Podnětný, názorný příklad bodu zlomu najdeme v **pojetí džbánu rozpadajícího se na střepy**. Tento obraz se objevuje v pohádkách a příbězích ve chvílích, kdy děj dochází do slepé uličky a jeví se potřeba proces znovu rozhybat. V obraze džbánu můžeme vidět představu člověka, která nám poskytne všechny vztahy: trojčlennost, čtyřčlennost, sedmičlennost. Když si připomeneme boha Ptaha ze starého Egypta, který byl hrnčířem a vytvářel z hlíny lidi, zjistíme, že proces tvorby džbánu je výstižným příkladem tvořivě působícího éterného těla. V okamžiku, kdy už je džbán dokončen a jeho obraz je zafixován, stává se předmětem a vypadává z toku času. Tvořivý proces je zastaven a éterné síly se stahují zpět. Rozpadne-li se džbán na střepy, může hrnčíř začít ze střepů vytvářet nový tvořivý proces.

V bibli je obraz džbánu předložen Bohem proroku Jeremjášovi. Bůh se srovnává s hrnčířem, který může vytvořit národ a zase ho rozbít. Dokonce i když je národ rozbitý, může Bůh ze střepů vytvořit nový organismus, stejně jako hrnčíř se svým džbánem. Jeremjáš dostal úkol vyzvednout u hrnčíře džbán a rozbít ho před Střepnou branou jako varovné gesto pro odpadlický národ, kterému hrozilo utonutí v povrchnostech. (Jeremjáš 18)

V tomto významu se s obrazem džbánu setkáváme také v pohádce Král Drozdí brada. Princezna, která měla ke všem princům připomínky, si musela vzít krále Drozdí bradu, který ji v přestrojení unesl, a v jeho chudé chýši se musela učit každodenní práci. Tím se opět vnitřně proměnila. Udělala takový pokrok, že nakonec šla na trh prodávat džbány. Jakýsi divoký voják (ve skutečnosti král Drozdí brada) na koni projel jejím krámkem a všechno zboží rozbil na střepy. Její slzy dovršily proces vnitřní proměny. Ztvrdlé formy duše byly rozbity a ustrnulé životní síly mohly opět živě proudit. Vidíme obraz toho, k čemu u princezny (duše) vnitřně došlo: zkušeností vlastního utrpení mohla překonat domýšlivost, ve které předtím uvízla. Teprve tím se mohla naučit chápat vnitřní stránku světa svých bližních a na základě jejího pochopení a pocitování byly uvolněny cesty pro nové procesy.

Éterné tělo jako pedagogický nástroj

Zkušenosti s bodem zlomu poukazují na to, že při práci s malými dětmi je potřebné vědomější zacházení s éterným tělem. V této práci tedy nelze uplatňovat jen vlastní nálady a priority, ale také zohlednit, co chce dítě nebo skupina. Je výchovným uměním dokázat pohybovat svým éterným tělem způsobem odpovídajícím určité situaci. Jedna česká vychovatelka mluví o různých „šuplíčkách“, které může otevírat a zavírat. Znamená to, že člověk musí mít v záloze více vnitřních postojů, aby mohl uspět v každé situaci. Můžeme také mluvit o éterných přátelích, kteří nám v různých momentech ukážou cestu. Někdy od nás situace vyžaduje zvnitřnění, zadržení, soustředění, jindy naopak iniciativu a oživení. Můžeme vyjmenovat tři schopnosti, které jsou při tom důležité.

Otázky k vlastnímu zkoumání

Osloveny jsou tři schopnosti:

1. Učit se číst situaci

Vycházejíce z určitého bodu zlomu, který sami řídíme, se ptáme: Kde se nacházela skupina, kde dítě?

- Odkud proces šel a kam směřoval?

Na základě jaké úvahy nastal bod zlomu?

2. Pedagogický „prádelník“

Je můj pedagogický „prádelník“ (kruh éterných přátel) dobře naplněn? Které postoje (éterné přátele) máme ve výchově k dispozici?

- Dovedeme je snadno měnit?

Jak můžeme naše „šuplíčky“ rozmnožit?

Které „šuplíčky“ jsou dobře naplněné, které chybějí?

3. Spojení mezi oběma

Jak provádíme spojení v daném momentu? Jak jsme posuzovali, co vyžaduje situace a adekvátní postoj?

- Jak to v dané situaci zapůsobilo?
- Zpětně viděno - šlo to udělat jinak?

Duše a éterné tělo

Mluvíme-li o bodu zlomu, je důležité mít povědomí o vztahu mezi éter- ným tělem a duší. Musíme při tom rozlišovat mezi stavy v horním člověku a dolním člověku:

V horním pólu, jehož centrem je hlava, slouží éterné tělo k vědomým procesům duše. Když si například duše chce na něco vzpomenout, pak jí při tom pomáhá éterné tělo jako zdroj paměti. Dojde-li ale k přesycení vjemy a počitky, nemohou být vjemy a představy éterným tělem dobře integrovány a zpracovány. V paměti se tvoří jen díry a zpola propracované obrazy, které oslabují organismus člověka a jeho vědomí.

Zabýváme-li se však delší dobu stejnou otázkou a přemýšlíme o ní, může náš pohled zrát podobně jako rostlina. Aby se člověk mohl láskyplně zabývat určitou otázkou a představou a mohl o ni se živoucí pozorností pečovat, k tomu je zapotřebí klid a určitá zdrženlivost. Právě tyto vlastnosti však současná kultura vystavuje neúměrnému tlaku.

V dolním pólu, v oblasti břicha, látkové výměny a končetin, kde vlastně spíme, musí duše respektovat éterné životní procesy, které mají svou vlastní moudrost a pořádek. Pokud duše v této oblasti příliš využívá životní síly, především aby si užívala a vychutnávala například častým mlsáním a nezdravou stravou, příliš dlouhým bděním a jím způsobeným nedostatkem klidu a spánku, častým vysedáváním u televize a nedostatkem pohybu, dochází k nerytmickému životu a k jakési loupeži. Převažují-li tyto aktivity, nejen že ztrácíme spojení se životními silami a cit pro skutečné potřeby těla, ale odčerpává se tím i síla vůle. Velmi neblahé je to pro malé děti, které ještě nemají stabilně vybudovaný vlastní životní organismus. Ve všech těchto oblastech je tedy potřebné mít cit pro bod zlomu a vědomě s ním zacházet.

Meditace

Když nebudeme sledovat jen své známé žádosti a představy, ale otevřeme se moudrosti éterného světa, zažijeme v oblasti vědomí obrát k novému spojení. Poněvadž má naše duše schopnost soustředit pozornost a zaměřit ji určitým směrem, je zřejmé, že se nám může ve vědomí vyjevit moudré uspořádání éterného světa, jestliže při tomto soustředění dokážeme vytrvat v tom, co souvisí pouze s obsahem myšlenek a představ. Příkladem toho je logika, která vyžaduje vnitřní disciplínu při sledování myšlenkové linie na základě uvnitř skrytých souvislostí a stejně jako v oblasti matematiky (chemický nebo početní éter) nepřipouští žádnou libovůli. Duše řídí a koncentruje pozornost myšlení a nechává se vést souvislostí obsahu, kterou v sobě logika a matematika mají. Jedna plus jedna jsou dvě, nikoliv tři, i když by to někdy lépe vyhovovalo našim přáním a pocitům. Svět myšlenek je vnitřně souvisejícím celkem, kterému bylo ve starém Řecku dáno jméno Logos. Ve slově Logos je zahrnut jak pojem myšlenka, tak pojem slovo. Logos je tvořící souvislost ve světě, na kterou poukazuje i Janovo evangelium: „Na počátku bylo Slovo“ (Logos). Souvisí s tím také životní éter, nazývaný též slovním éterem, jak bylo již dříve řečeno.

Abychom se tomuto myšlenkovému světu otevřeli, musíme potlačit vlastní přání, svoje asociace a priority v myšlení. Ještě silněji toho dosahujeme v meditaci, kdy se člověk otevírá duchovnímu světu, který má svou vlastní vnitřní souvislost a moudrost. Duše musí nejprve svou vůli nasměrovat pozornost, například na nějaký obraz, průpověď nebo také na vnitřní otázku, pak se ovládnout a

nenaplnit prostor své pozornosti, ale otevřít se tomu, co chce přijít. Georg Kühlewind nazval tento postoj „der sanfte Wille“ - jemná vůle.*

V oblasti vědomí je to neutrální a otevřená vůle. Tato „jemná vůle“ je také potřebná k vnímání bytosti dítěte, a i v tom nám mohou hodně pomoci meditační cvičení. Před spaním si například můžeme vyvolat obrazy dětí a vzít je s sebou do noci (do nočního vědomí). Nebo to můžeme zkusit u jednoho dítěte, které je nám záhadou. Takovými způsoby otevíráme vnitřní prostor, ve kterém se může vyslovit bytost dítěte například ve formě snu, nápadu, impulsu nebo gesta, které pak dítě následující den udělá. Odpověď lze přijít různými způsoby.

Naše já při tom má vychovávat duši, tak jako duše vychovává éterné tělo. může dát duši určitý směr a vést ji k ovládnutí a k otevřenosti vůči duchovmu světu.

Otázky k vlastnímu zkoumání

Bereme s sebou obraz dítěte do noci?

Je s tím spojená otázka?

Jaký to mělo účinek?

- Zjistili jsme u sebe nějaký účinek? A v jaké formě přišel?
- Pozorovali jsme nějaký účinek u dítěte? V jaké formě?
- Dostáváme podobné „odpovědi“ na své myšlenky a pocity i v jiných situacích?
- Všímáme si těchto smysluplných náhodností?
- Jak s nimi zacházíme?
- Přehlížíme je, necháváme je být, nebo se pokoušíme jimi zabývat vědomě?
- Jaké jsou naše zkušenosti s těmito různými postoji?

Mužské a ženské éterné tělo

Není asi náhodou, že i přes společenskou snahu o sjednocení je stále ještě stěží k nalezení mužský vychovatel malých dětí. V Česku a na Slovensku jsem se se žádným nesetkal. V Nizozemsku a v Německu znám po jednom, ti ale oba odešli pracovat s dospělými. V době, kdy mnoho dětí vyrůstá bez otce, může být mužský vzor v mateřské škole také cenný. V některých wal- dorfských mateřských školách přichází občas některý z tatínků, aby opravil různé věci nebo s dětmi něco vyráběl ze dřeva. Většinou je to velmi ceněno. Jakou roli hraje mužská a ženská konstituce v takovém oboru, jakým je vychovatel předškolních dětí?

Důležitá je poznámka Rudolfa Steinera o mužské a ženské konstituci, literně tělo je protipólem fyzického těla. K mužskému fyzickému tělu patří žensky naladěné éterné tělo a naopak. Co z toho vyplývá?

I když je každý člověk unikátní, přece je možné rozlišit některé obecné tendence, které pravděpodobně souvisejí s pohlavím. Obraz, který vyjadřuje mužské fyzické tělo, má tyto vlastnosti: zaměřenost na zemi, na výsledek, aktivní působnost zevnitř ven. Pohlavní část muže má tendenci následovat libovůli - stále se tvoří nové pohlavní buňky. Můžeme tento obraz porovnat s aktivněji naladěným éterným tělem ženy. Je vitálnější v myšlení, impulzivnější a také průbojnější.

* G. Kühlewind: Der sanfte Wille (Jemná vůle), Verlag Freies Geistesleben, a Vom Normálem zum Gesunden, česky: Od normálního ke zdravému vědomí, cesty k osvobození nemocného vědomí. Fabula 2009. Pozn. vyd.

Obraz ženského fyzického těla je opačný: přijímání a rození, ochrana, výživa, spojení s pravidelnými rytmy. Vajíčka jsou v jejím těle přítomna již při narození, jsou vypouštěna v pravidelném rytmu. Tento obraz je charakteristický pro éterné tělo muže - muž má spíše tendenci usilovat ve svém myšlení o souvislý obraz (vajíčko). Toho se také drží, a může tak „vysedět“ myšlenku či souvislý koncept. Je méně pružný, obtížněji řeší situace a změny. „Slovo dělá muže.“ Je svůdné tento vděčný námět ještě dále oživovat a probírat, ale to už proběhlo na jiných místech.*

Pro naše téma je zajímavé vědět, co toto poznání znamená pro pedagogickou práci a zejména pro bod zlomu. Pro ženy je snadnější dosáhnout bodu zlomu v prostředí nezávislém na rytmu a na výsledku. Bod zlomu zde ale má opačnou hodnotu - nejde o přizpůsobování, ale o to vnímat své hranice a včas se stáhnout zpět, nebo změnit situaci, je-li to možné. Právě k tomu je třeba mužského, navenek vystupujícího postoje. Třebaže se mnoha mužům přiči už jen pomyslení na péči o malé děti, zjišťujeme, že v dnešní době stále více mužů nachází přístup k dětskému světu. Aby se bytosti se ženským i mužským zaměřením mohly stát celým člověkem, musejí hledat opačný doplňující princip. Tím ovšem není míněno obětovat možnosti a hodnoty vlastního pohlaví.

Individuálně se může každý sám sebe ptát, ve kterých oblastech snadno narazí na své hranice, a zejména při rozvoji éterného těla jako pedagogického nástroje má každý člověk jiný konstitucionální výchozí bod a s ním spojené možnosti a omezení. Podstatnou polaritou je při tom mužský a ženský základní postoj, který bychom mohli nazvat centrálním nebo periferním zaměřením: buď zaměřením na výsledek, nebo na péči. Tyto dva postoje jsou velmi rozdílné. Periferní postoj je pochopitelně velmi důležitý při výchově a péči o malé děti, ať už je zajišťována mužem nebo ženou. Malé dítě potřebuje teplý a bezpečný ochranný obal.

Přepínání

Další vlastností, kterou s sebou přináší naše současná kultura, je přepínání. Pracuje-li člověk celý den v podniku a je nucen k výkonu, pak je velmi těžké udržet periferní soustředění, nechat vše proudit, ponechat všemu volný průběh a být zároveň se vším živě spojen. Snadno vyčerpáme své možnosti a nedostává se nám sil k přepnutí na jiný postoj. Jak s tím naložit? Práce zaměřená na výsledek nám může dát příjemný pocit - stvořili jsme něco vlastníma rukama, vidíme výsledky, případně jsme za ně také oceněni a ohodnoceni. Není pak snadné všechno opustit a změnit pozornost. Přesto nás může závislost na zaměřením na výkon také omezovat, můžeme zatvrdnout ve workoholika. A teprve když člověk onemocní, je konfrontován s relativitou svého životního postoje. Současně ale také dostává šanci k probuzení hlubších vrstev svého člověčenství, nezávislého na vnějších výkonech. V pohádce král Drozdí brada se ukazuje možnost vnitřního obratu z tohoto zatvrdlého stavu. V životě se objevují větší a menší body zlomu. Děti, lidé s handicapem, nemocní a staří lidé nemají v této kultuře výkonu místo. Co to pro ně potom znamená? Jsou snad méněcenní, jsou méně lidmi? Kdo ve vztahu s nimi musí prožít bod zlomu?

Když člověk pracuje a současně vychovává děti, je otázkou, jak ještě může vytvářet podmínky pro vnitřní obraty. Také pro vychovatelky je nelehké vytvořit podmínky pro ochraňující a nesoucí přítomnost ve třídě. Jak zajistit klid, pravidelnost, rytmus, prostředí, mezičasy pro přechody - a každý si může sám doplnit další nezbytnosti.

* W. Gädeke: Die Ehe (Manželství). Urachhaus, Stuttgart, a Michaela Glöcker: Macht in der zwischenmenschlichen Beziehung. Berlin 1997. Pozn. aut.

Otázky k vlastnímu zkoumání

- Kde se opíráme o svou pohlavní předurčenost?
- Kde nás omezuje nebo klade úkol?
- Jak to ovlivňuje naši práci s malými dětmi?
- Jaká očekávání máme od druhého pohlaví ve výchově?
- Kdy se záměrně centrálně soustředíme, kdy jen periferně?
- Jak to posuzujeme? Jak se při tom cítíme?
- Dovedeme snadno přepínat?
- Máme nějaké pomocné kroky při těchto přechodech?

Nemoc nebo jiná zvnějšku omezující životní okolnost mohou vést k bodu zlomu jako výzva k jinému životnímu postoji. Určující při tom není vnější okolnost, ale náš vnitřní vztah k ní. Pevné vzory chování jsou zakořeněny v našem vlastním éterném těle. Na jedné straně to je nutnost a velká pomoc v různých situacích. Na druhé straně to může působit i jako omezení, například když náš navyklý postoj neodpovídá nové situaci nebo když je tak jednostranný, že tím náš organismus trpí a onemocní. Tímto třením a napětím mezi éterným tělem a tím, co vyžaduje situace, může člověk probudit svou duši a své já. Odtud vychází rozhodnutí hledat jiný, lépe odpovídající postoj, ve kterém nalezneme rovnováhu. Je bezpočet příkladů takovýchto situací jak v každodenním životě, tak ve velkých mytologických obrazech, které mají i výchovnou hodnotu.

Podobenstvím takového bodu zlomu v přírodě je svátek svátého Jana uprostřed léta. Kristus nazval Jana Křtitele „největším člověkem narozeným ze ženy“. Jan se narodil jako velká a vyzrálá osobnost. Jak potom, když bylo dosaženo vrcholu v osobním růstu, postupovala jeho cesta vývoje dál? Dostává se k bodu vnitřního obratu, k „metanoie“. Jan Křtitel říká: „On musí růst, já však se menšit“, a volá: „Změňte své smýšlení!“

Také takové smýšlení může být po delším čase zformováno jako základní postoj éterného těla, když bylo duší stále opakováno. Naše duše a já se ale mohou obrátit a nasměrovat úplně jinam. V tomto případě svátý Jan nabádá k orientaci na ducha v nitru člověka místo na vnější přírodu. Ne náhodou připadá svátek svátého Jana na letní slunovrat. Tehdy vnější příroda dosahuje vrcholu a vydává se směrem k podzimu. Držíme-li se postupu ve vnější přírodě a identifikujeme se s tím, co už bylo v éterném a fyzickém těle zformováno, pak s tím také zanikáme. Nalezneme-li ale jiný výchozí bod, může v nás vyklíčit druhý člověk, který není vázán na smrtelnou přírodu. Ten bude nejen zdrojem nové kultury, ale i obnovou životních sil přírody.